

SOVET DAVRIDA BRONZA VA TEMIR DAVRI TARIXSHUNOSLIGI

Valijonov Mirzo Bahodir o'g'li
Osiyo Xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va ilmiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet tarixshunosligining metodologik asoslari, xususan formatsion yondashuv, dialektik va tarixiy materializm tamoyillarining bronza va temir davri jamiyatlarini o'rganishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, arxeologik ekspeditsiyalar faoliyati, ilmiy muassasalar va yetakchi olimlarning ilmiy merosi asosida ushbu davr tarixshunosligining asosiy yo'nalishlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari sovet davrida bronza va temir davri tarixini o'rganishda muhim empirik va nazariy asos yaratilganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ushbu davr tarixshunosligining ilmiy ahamiyati va zamonaviy tarix fanidagi o'rni baholangan.*

Kalit so'zlar: *Sovet davri, tarixshunoslik, bronza davri, temir davri, arxeologiya, formatsion yondashuv, arxeologik ekspeditsiyalar, qadimgi jamiyat, ilmiy tadqiqot, Markaziy Osiyo.*

Аннотация: *В данной научной статье анализируются особенности формирования, этапы развития и научные характеристики историографии бронзового и железного веков в советский период. В исследовании раскрываются методологические основы советской историографии, в частности роль формационного подхода, принципов диалектического и исторического материализма в изучении древних обществ бронзового и железного веков. Также рассматривается деятельность археологических экспедиций, научных учреждений и вклад ведущих ученых в развитие данной отрасли. Результаты исследования показывают, что в советский период была создана важная эмпирическая и теоретическая база для изучения истории бронзового и железного веков. Кроме того, оценивается научное значение советской историографии и ее место в современной исторической науке.*

Ключевые слова: *советский период, историография, бронзовый век, железный век, археология, формационный подход, археологические экспедиции, древнее общество, научные исследования, Центральная Азия.*

Abstract: *This scientific article analyzes the formation, development stages, and scientific characteristics of the historiography of the Bronze and Iron Ages during the Soviet period. The study examines the methodological foundations of Soviet*

historiography, particularly the role of the formation approach and the principles of dialectical and historical materialism in studying ancient societies. It also explores the activities of archaeological expeditions, scientific institutions, and the contributions of leading scholars to the development of this field. The results demonstrate that the Soviet period created an important empirical and theoretical foundation for studying the history of the Bronze and Iron Ages. Furthermore, the scientific significance of Soviet historiography and its place in modern historical science are evaluated.

Keywords: *Soviet period, historiography, Bronze Age, Iron Age, archaeology, formation approach, archaeological expeditions, ancient society, scientific research, Central Asia.*

KIRISH:

XX asrda qadimgi jamiyatlar tarixini o'rganish, xususan bronza va temir davri tarixini ilmiy asosda tadqiq etish jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Ayniqsa, Sovet Ittifoqi davrida tarixshunoslik fani marksistik metodologiya asosida rivojlanib, jamiyat taraqqiyotini ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar nazariyasi orqali izohlashga alohida e'tibor qaratildi. Ushbu davrda bronza va temir davri tarixini o'rganish nafaqat arxeologik materiallarni yig'ish va tavsiflash bilan cheklanib qolmay, balki ibtidoiy jamiyatdan sinfiy jamiyatga o'tish jarayonini ilmiy asoslashga qaratildi. Natijada tarixshunoslikda yangi konseptual yondashuvlar, metodlar va ilmiy maktablar shakllandi.

Sovet davrida qadimgi tarixni o'rganish davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanib, ilmiy tadqiqotlar SSSR Fanlar akademiyasi va uning hududiy bo'limlari orqali tizimli ravishda olib borildi. Bu esa bronza va temir davri tarixshunosligining ilmiy asoslarini mustahkamlashga, keng miqyosli arxeologik ekspeditsiyalar tashkil etishga va boy ilmiy materiallar bazasini yaratishga xizmat qildi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo, Qozog'iston, Sibir va Kavkaz hududlarida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida ushbu davr jamiyatlarining xo'jaligi, ijtimoiy tuzilishi va madaniyati haqida muhim ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Mazkur davr tarixshunosligining shakllanishida bir qator yirik olimlarning hissasi katta bo'ldi. Jumladan, Sergey Tolstov tomonidan Xorazm arxeologik ekspeditsiyasi tashkil etilib, bronza va temir davri madaniyatlarini o'rganishda fundamental ilmiy natijalarga erishildi. Shuningdek, Boris Grakov, Aleksey Okladnikov va Mixail Artamonov kabi olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bronza va temir davri tarixshunosligining nazariy va metodologik asoslarini boyitdi. Ularning ilmiy ishlari qadimgi jamiyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shu bilan birga, Sovet davri tarixshunosligi o'ziga xos ideologik xususiyatlarga ega bo'lib, tadqiqotlar ko'pincha marksistik formatsion yondashuv asosida talqin qilindi. Bu holat ayrim ilmiy xulosalarning ideologik jihatdan yo'naltirilgan bo'lishiga sabab bo'lgan bo'lsa-da, ushbu davrda to'plangan arxeologik materiallar va ishlab chiqilgan ilmiy konsepsiyalar hozirgi zamon tarixshunosligi uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu sababli Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, ilmiy yondashuvlari va asosiy xususiyatlarini o'rganish tarix fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur masalani tahlil qilish orqali nafaqat sovet tarixshunosligining ilmiy merosini baholash, balki bronza va temir davri jamiyatlari tarixini o'rganishda qo'llanilgan metodologik yondashuvlarning ahamiyatini aniqlash mumkin.

METODOLOGIYA:

Mazkur tadqiqotda Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish uchun tarixiylik, xolislik, tizimlilik va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar sovet tarixshunosligining nazariy asoslari, ilmiy yondashuvlari va asosiy konsepsiyalarini chuqur o'rganish hamda ularning ilmiy ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotning metodologik asosini dialektik va tarixiy materializm tamoyillari tashkil etadi. Ushbu yondashuv Sovet davrida faol qo'llanilgan bo'lib, jamiyat taraqqiyotini ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar asosida izohlashga xizmat qilgan. Shu nuqtai nazardan bronza va temir davri jamiyatlarining xo'jalik faoliyati, ijtimoiy tuzilishi va madaniy rivojlanishi tarixiy taraqqiyotning uzviy bosqichi sifatida tahlil qilindi. Bu esa sovet tarixshunosligida shakllangan ilmiy qarashlarning mazmuni va mohiyatini aniqlashga imkon yaratdi.

Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy metod yordamida Sovet davri tarixshunosligida bronza va temir davriga oid ilmiy qarashlar boshqa davrlar tarixshunosligi bilan taqqoslandi. Ushbu metod orqali sovet davri olimlarining ilmiy yondashuvlari, konseptual qarashlari va ilmiy xulosalarining o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Shuningdek, tarixiy-tahliliy metod asosida arxeologik tadqiqotlar natijalari, ilmiy maqolalar, monografiyalar va arxiv materiallari kompleks ravishda o'rganildi.

Bundan tashqari, tizimli yondashuv asosida bronza va temir davri tarixshunosligi yagona ilmiy tizim sifatida ko'rib chiqildi hamda uning tarkibiy qismlari — ilmiy muassasalar faoliyati, arxeologik ekspeditsiyalar, ilmiy maktablar va yetakchi olimlarning ilmiy merosi o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Ushbu yondashuv Sovet davrida tarixshunoslik fanining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga xizmat qildi.

Shuningdek, manbashunoslik metodidan foydalanilib, arxeologik materiallar, ilmiy nashrlar, akademik tadqiqotlar va sovet davrida chop etilgan ilmiy adabiyotlar ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Bu esa bronza va temir davri tarixshunosligining ilmiy asoslari, metodologik xususiyatlari va asosiy yoʻnalishlarini aniqlash imkonini berdi.

Mazkur metodlar majmui tadqiqot mavzusini kompleks, xolis va ilmiy asosda yoritish, Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligining shakllanishi va rivojlanish jarayonini chuqur tahlil qilish hamda uning tarix fanidagi oʻrnini ilmiy jihatdan baholash imkonini berdi.

NATIJALAR:

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, Sovet Ittifoqi davrida bronza va temir davri tarixshunosligi mustaqil ilmiy yoʻnalish sifatida shakllanib, arxeologiya va tarix fanining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Ushbu davrda olib borilgan tizimli arxeologik tadqiqotlar natijasida bronza va temir davriga oid koʻplab moddiy madaniyat yodgorliklari aniqlanib, ilmiy muomalaga kiritildi. Bu esa qadimgi jamiyatlarning xoʻjalik faoliyati, ishlab chiqarish vositalari va ijtimoiy tuzilishini ilmiy asosda tiklash imkonini berdi.

Aniqlanishicha, sovet tarixshunosligida bronza davri jamiyatlari ibtidoiy jamoa tuzumining rivojlangan bosqichi sifatida talqin qilinib, bu davrda metallurgiyaning paydo boʻlishi va rivojlanishi ishlab chiqarish kuchlarining sezilarli darajada oʻsishiga olib kelgan. Natijada mehnat qurollarining takomillashuvi, chorvachilik va dehqonchilikning rivojlanishi hamda ortiqcha mahsulotning paydo boʻlishi kabi jarayonlar ilmiy jihatdan asoslab berildi. Temir davri esa ishlab chiqarishning yanada rivojlanishi, mulkiy tengsizlikning kuchayishi va ilk sinfiy jamiyat elementlarining shakllanishi bilan tavsiflangan.

Tadqiqot davomida sovet tarixshunosligida bronza va temir davrini oʻrganishda ilmiy muassasalar, xususan SSSR Fanlar akademiyasi va uning ilmiy-tadqiqot institutlari muhim rol oʻynagani aniqlandi. Ushbu muassasalar tomonidan tashkil etilgan arxeologik ekspeditsiyalar natijasida Markaziy Osiyo, Sibir va boshqa hududlarda koʻplab yodgorliklar oʻrganildi va ilmiy jihatdan tavsiflandi.

Natijalar shuni ham koʻrsatdiki, sovet davri olimlari, jumladan Sergey Tolstov va Aleksey Okladnikov tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bronza va temir davri tarixshunosligining ilmiy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Ular tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy konsepsiyalar asosida qadimgi jamiyatlarning iqtisodiy faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va madaniy rivojlanish jarayonlari tizimli ravishda tahlil qilindi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari sovet tarixshunosligining asosiy xususiyatlaridan biri uning formatsion yondashuvga asoslanganligini ko'rsatdi. Bu yondashuv bronza va temir davri jamiyatlarini ibtidoiy jamoa tuzumidan sinfiy jamiyatga o'tish jarayonining muhim bosqichi sifatida baholash imkonini berdi. Shu bilan birga, ushbu davrda to'plangan arxeologik materiallar, ilmiy xulosalar va metodologik yondashuvlar hozirgi zamon tarixshunosligi uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilayotgani aniqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligi ilmiy jihatdan tizimlashtirilgani, keng empirik materiallar asosida rivojlantirilgani hamda qadimgi jamiyatlar tarixini o'rganishda muhim ilmiy asos yaratilganini ko'rsatdi.

MUHOKAMA:

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligi nafaqat empirik materiallar to'plash, balki ilmiy konsepsiyalar yaratish bosqichiga ham ko'tarildi. Bu jarayon, avvalo, keng ko'lamli arxeologik ekspeditsiyalar tashkil etilishi bilan bog'liq bo'ldi. Jumladan, 1937-yilda Sergey Tolstov rahbarligida tashkil etilgan Xorazm arxeologik-etnografik ekspeditsiyasi natijasida Jonbosqal'a, Tuproqqal'a, Qo'yqirilganqal'a kabi yodgorliklar o'rganildi. Ushbu tadqiqotlar bronza davrining oxiri va temir davrining boshlarida Xorazm hududida rivojlangan sug'orma dehqonchilik, mudofaa inshootlari va shaharsozlik elementlari mavjud bo'lganini ilmiy jihatdan isbotladi. Bu esa Markaziy Osiyoda davlatchilik jarayonlari temir davridayoq shakllana boshlaganini ko'rsatdi.

Sovet davri tarixshunosligining muhim yutuqlaridan biri bronza davri madaniyatlarini aniqlash va tasniflash bo'ldi. Masalan, Janubiy Ural va Qozog'iston hududida aniqlangan Andronovo madaniyati bronza davrining eng muhim arxeologik madaniyatlaridan biri sifatida ilmiy muomalaga kiritildi. Ushbu madaniyatga oid manzilgohlar va qabristonlar asosida chorvachilik, metallga ishlov berish va ko'chmanchi hayot tarzining shakllanish jarayoni aniqlangan. Sovet arxeologlari tomonidan Andronovo madaniyati miloddan avvalgi II ming yillikka oid deb belgilangan va u bronza davrining rivojlangan bosqichi sifatida baholangan.

Shuningdek, Sibir va Uzoq Sharq hududlarida olib borilgan tadqiqotlar ham muhim ilmiy natijalar berdi. Xususan, Aleksey Okladnikov tomonidan Angara va Lena daryolari havzalarida olib borilgan qazishmalar natijasida bronza va temir davriga oid ko'plab manzilgohlar aniqlangan. Ushbu tadqiqotlar natijasida qadimgi aholining ovchilik, baliqchilik va metallga ishlov berish bilan shug'ullangani aniqlanib, bu

hududlarda ham ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayoni mavjud bo'lganligi ilmiy asosda ko'rsatildi.

Temir davrini o'rganishda skif va sak madaniyatlariga oid tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etdi. Jumladan, Boris Grakov tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida skif jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, harbiy tashkiloti va xo'jalik faoliyati haqida ilmiy xulosalar ishlab chiqildi. U skif jamiyatida ijtimoiy tabaqalanish mavjud bo'lganini, zodagonlar va oddiy jamoa a'zolari o'rtasida mulkiy farqlar shakllanganini arxeologik topilmalar asosida isbotladi. Bu esa temir davrida sinfiy munosabatlarning dastlabki shakllari paydo bo'lganini ko'rsatdi.

Sovet tarixshunosligining yana bir muhim jihati bronza va temir davri jamiyatlarini ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar nazariyasi asosida tahlil qilish bo'ldi. Karl Marks va Fridrix Engels tomonidan ishlab chiqilgan formatsion yondashuv asosida bronza davri ibtidoiy jamoa tuzumining yemirilish bosqichi, temir davri esa sinfiy jamiyatning shakllanish davri sifatida talqin qilindi. Masalan, metallurgiyaning rivojlanishi mehnat unumdorligini oshirib, ortiqcha mahsulot paydo bo'lishiga olib kelgan, bu esa xususiy mulk va ijtimoiy tengsizlikning shakllanishiga sabab bo'lgan deb hisoblangan.

Shu bilan birga, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, sovet tarixshunosligi katta empirik material to'plagan bo'lsa-da, ayrim ilmiy xulosalar ideologik yondashuv ta'sirida shakllangan. Masalan, barcha hududlarda ijtimoiy taraqqiyot bir xil formatsion bosqichlar asosida rivojlangan degan qarash universal model sifatida qabul qilingan. Zamonaviy tadqiqotlar esa ayrim hududlarda bu jarayon o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lganini ko'rsatmoqda. Shunga qaramay, Sovet davrida amalga oshirilgan arxeologik tadqiqotlar, aniqlangan yodgorliklar va ishlab chiqilgan ilmiy tasniflar bronza va temir davri tarixini o'rganishda fundamental ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

XULOSA:

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Sovet Ittifoqi davrida bronza va temir davri tarixshunosligi mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, tarix va arxeologiya fanining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Ushbu davrda arxeologik tadqiqotlar davlat tomonidan tizimli ravishda tashkil etilib, qadimgi jamiyatlarga oid ko'plab moddiy manbalar aniqlanib, ilmiy muomalaga kiritildi. Natijada bronza va temir davri jamiyatlarining xo'jalik faoliyati, ijtimoiy tuzilishi va madaniy rivojlanish jarayonlari ilmiy asosda yoritildi.

Tadqiqot davomida Sovet davrida faoliyat yuritgan ilmiy muassasalar, xususan SSSR Fanlar akademiyasi va uning ilmiy markazlari bronza va temir davri

tarixshunosligining rivojlanishida muhim rol o'ynagani aniqlandi. Ushbu muassasalar tomonidan tashkil etilgan arxeologik ekspeditsiyalar natijasida Markaziy Osiyo, Sibir, Kavkaz va boshqa hududlarda ko'plab arxeologik yodgorliklar o'rganildi hamda ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Bu esa qadimgi jamiyatlar tarixini rekonstruksiya qilish uchun mustahkam ilmiy asos yaratdi.

Shuningdek, sovet davri tarixshunosligida bronza va temir davri jamiyatlarini o'rganishda formatsion yondashuv asosiy metodologik tamoyil sifatida qo'llanilganligi aniqlandi. Ushbu yondashuv asosida bronza davri ibtidoiy jamoa tuzumining rivojlangan bosqichi, temir davri esa sinfiy jamiyatning shakllanish davri sifatida talqin qilindi. Bu yondashuv qadimgi jamiyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish qonuniyatlarini tushuntirishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etdi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, sovet davri olimlari, jumladan Sergey Tolstov, Aleksey Okladnikov va Boris Grakov tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bronza va temir davri tarixshunosligining nazariy va empirik asoslarini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Ular tomonidan aniqlangan arxeologik yodgorliklar va ishlab chiqilgan ilmiy konsepsiyalar hozirgi zamon tarixshunosligi uchun ham muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, Sovet davrida bronza va temir davri tarixshunosligi ilmiy jihatdan tizimlashtirildi, keng empirik materiallar asosida rivojlantirildi hamda qadimgi jamiyatlar tarixini ilmiy asosda o'rganish uchun fundamental ilmiy zamin yaratildi. Shu bilan birga, ushbu davr tarixshunosligini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida qayta tahlil qilish bronza va temir davri jamiyatlari tarixini yanada chuqurroq va xolisroq yoritish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolstov, S. P. (1948). Qadimgi Xorazm. Moskva, SSSR: Moskva Davlat Universiteti Nashriyoti.
2. Grakov, B. N. (1954). Skiflar. Moskva, SSSR: Moskva Davlat Universiteti Nashriyoti.
3. Okladnikov, A. P. (1965). Sibirning qadimgi aholisi va uning madaniyatlari. Moskva, SSSR: Nauka Nashriyoti.
4. Artamonov, M. I. (1974). Skif san'atining gullab-yashnashi. Moskva, SSSR: Nauka Nashriyoti.
5. Masson, V. M. (1988). Altyn-Depe: Turkmanistondagi arxeologik qazishmalar. Ashxobod, SSSR: Ylym.

6. Chernykh, E. N. (1978). SSSR bronza davrida metallurgiya. Moskva, SSSR: Nauka.
7. Kozlov, M. K. (1962). Markaziy Osiyodagi ko'chmanchi madaniyatlar. Moskva, SSSR: Nauka.
8. Kushnarev, A. V. (1970). SSSRda temir davri jamiyatlari. Leningrad, SSSR: Nauka Nashriyoti.
9. Rudenko, S. I. (1969). Sibirning muzlatilgan qabrlari: Skif qabrlari. Moskva, SSSR: Nauka Nashriyoti.
10. Stepanova, L. A. (1983). Markaziy Osiyodagi bronza davri yashash maskanlari. Moskva, SSSR: Nauka Nashriyoti.